

Теоретична психологія

КАРПЕНКО Зіновія Степанівна,
КАРПЕНКО Євген ВолодимировичТЕОРЕТИЧНА ТРІАНГУЛЯЦІЯ
У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ
ЯК ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯZinoviia KARPENKO, Yevhen KARPENKO
THEORETICAL TRIANGULATION IN PSYCHOLOGICAL RESEARCH
AS AN EPISTEMOLOGICAL TECHNOLOGYDOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.02.046>

УДК 159.9.01:159.9.018

Постановка проблеми. Становлення будь-якої науки починається з виокремлення її предмета (*що* пізнається) і методу (*чим* досліджувати). Якщо пізнання певної царини реальності (предмет) спрямоване на точну й достеменну ідентифікацію фактів (емпіричних даних), причин появи і прогнозу їх повторюваності в майбутньому (сфера дії причинно-наслідкового або каузального детермінізму), то вибір методу пізнання пов'язаний із розумінням того, *для чого* це нам потрібно (сфера дії цільового або телеологічного детермінізму). Перший тип детермінації нерозривно поєднаний із так званими когнітивними цінностями, тобто притаманною людині допитливістю, безкорисливим пізнавальним інтересом і вимагає від неї суб'єктивної відстороненості, незалученості у перебіг пізнавальних процесів, неупередженого погляду на природу речей. Другий же тип детермінації неминуче експлікує прагматичні потреби широкого вітакультурного спектру, або, за визначенням Н. Ласеу, соціальні цінності [18]; відтак вибір методу неодмінно буде носити відбиток людської суб'єктивності – уподобань, ціннісних пріоритетів, апріорних установок тощо.

Звідси випливає, що епістемологічна пара предмета і методу (інакше – мети і засобу пошукування) водночас матиме як об'єктивні,

так і суб'єктивні характеристики, особливо коли йдеться про дослідження в гуманітарних, соціально-поведінкових науках. При цьому знаходження знаряддя пізнавально-дослідницької діяльності, власне методу, первинно визначається інтенціонально-сисловою налаштованістю свідомості дослідника, яка уможливорює застосування винайденого (відкритого) методу вивчення певного фрагменту дійсності (події, процесу) з метою його пристосування чи трансформації до задоволення потреб і запитів людей.

Виникає питання: яким же чином відбувається узгодження предмета з методом, якщо припустити, що метод, керований інтенцією дослідника, впливає на спосіб теоретичного моделювання предмета пізнання?

Одним із способів відповіді на це питання є звернення до *процедури тріангуляції*, що стала особливо затребуваною в епоху метамодерну. Насамперед звернімося до первісного застосування терміна «тріангуляція» та його поступового проникнення в інші галузі знання, де він зберігає своє абстрактне сутнісне ядро.

За словами V.A. Thurmond [24], термін «тріангуляція» запозичено з тригонометрії, де він використовується для визначення невідомої точки або події шляхом використання двох фіксованих точок, розташованих на відомій

відстані одна від одної. У словниках триангуляція зазвичай визначається як: (1) поділ території на трикутники для цілей геодезійного дослідження; (2) вимірювання та картографування території за допомогою трикутників з відомою довжиною та кутами основи [21].

Орієнтуючись на сутнісний зміст терміна «триангуляція» та абстрагуючись від його конкретного первісного вжитку, психологи застосували його для своїх цілей. Спершу триангуляція використовувалася для підтвердження результатів експериментально-діагностичних досліджень задля доповнення кількісних даних описовими (якісними) характеристиками. Пізніше вчені відійшли від вузького розуміння триангуляції та зосередилися на розробці методів і процедур її впровадження в суто якісні/герменевтичні дослідження. У першому випадку триангуляція стала фігурувати у ролі змішаної методології, де дослідник використовує синергію якісних і кількісних підходів, методів, стратегій і технік в конкретному дослідженні [15]. У другому випадку здійснення герменевтичної триангуляції передбачає взаємну перевірку, уточнення і комплексне вивчення феноменів людського життя виключно описовими методами, наприклад, використовуючи спостереження, фокус-групи, глибинні інтерв'ю, проективні малюнки, автобіографічні наративи тощо.

Мета цієї статті полягає в узагальненні теоретичної триангуляції як різновиду герменевтичної дослідницької стратегії і водночас як пріоритетної епістемологічної технології сучасних психологічних студій епохи метамодерну.

Огляд останніх публікацій

Екскурс в історію застосування триангуляції у психології, здійснений К. Vivek, Yo. Nanthagora & S. Piriyaatharshan на основі метааналізу 31 публікації [26], показує, що до 1950 року домінували експерименти з використанням одного методу, що дало назву підходу – «єдиний операціоналізм». Під впливом теорії соціального конструктивізму вчені дійшли висновку, що достовірність результатів дослідження зростатиме зі збільшенням кількості та нарощенням вимірювальної спроможності використовуваних методів. D.T. Campbell & D.W. Fiske [9] поіменували цю стратегію «множинним операціоналізмом». Кілька років по тому E.J. Webb, D.T. Campbell, R.D. Schwartz & L. Sechrest [26] ввели термін «триангуляція».

Хоча означення терміна «триангуляція» з'являється у цих ранніх працях, минуло кілька років, перш ніж цей термін був точно визначений.

Підкреслимо, що N.K. Denzin [10] першим операціоналізував термін «триангуляція», визначивши чотири типи цієї епістемологічної технології: даних, дослідників, теоретична та методологічна триангуляції (див. *табл. 1*). Він інтерпретує *триангуляцію даних* як таку, що відбувається, коли для перевірки певного висновку використовуються кілька джерел даних, і далі зазначає, що триангуляція даних складається з трьох підтипів: часу, простору та осіб. *Триангуляція дослідників* визначається як окреме вивчення даних двома або більше кваліфікованими дослідниками. Третій тип описується як *теоретична триангуляція* і стосується використання всіх можливих теоретичних підходів, концептуальних перспектив як основи дослідження. Четверта й остання категорія триангуляції, визначена N.K. Denzin, – це *методологічна триангуляція*, що стосується використання двох або більше дослідницьких методів для пізнання певного явища з двома її підтипами: міжметодною триангуляцією застосуванням двох або більше різних методів для відповіді на одні й ті самі дослідницькі питання (до прикладу, створення комбінації якісних та кількісних даних), та внутрішньометодною триангуляцією – поєднанням двох або більше подібних методів для відповіді на одне й те саме питання (скажімо, використання двох типів опитувальників для дослідження одного й того ж явища).

Пізніше J. Morse [20] запропонував два різні підтипи методологічної триангуляції – *одночасну* і *послідовну*. Він визначив одночасну триангуляцію як синхронне використання двох різних методів на етапі аналізу даних, а послідовну триангуляцію окреслив як таку, що відбувається, коли підходи повністю незалежні та взаємодоповнюють один одного. Нарешті, п'ятий тип триангуляції було пізніше додано до чотирьох раніше визначених типів J. Kimchi, B. Polivka & J.S. Stevenson [17] і названо «*одиницею аналізу триангуляції*». Цей тип триангуляції стосується задіяння двох або більше різних типів статистичного аналізу до одного набору даних із метою валідації. Разом чотири типи, обстоювані N.K. Denzin, та п'ятий тип, запропонований J. Kimchi та ін., становлять п'ять типів триангуляції, які найбільш широко використовуються в дослідженнях у сфері соціальних наук.

Таблиця 1

Опис різних форм тріангуляції

Тип тріангуляції	Автор (рік)	Визначення
Даних	Denzin (1978)	Використання кількох джерел даних для підтвердження результатів
Часу	Denzin (1978)	Збір даних про одне й те саме явище в різні моменти часу
Простору	Denzin (1978)	Збір даних про одне й те саме явище з різних місць
Осіб	Denzin (1978)	Збір даних про одне й те саме явище від різних людей
Дослідників	Denzin (1978)	Задіяння двох або більше кваліфікованих дослідників для окремого аналізу даних
Теоретична	Denzin (1978)	Використання двох або більше теоретичних перспектив як основи дослідження
Методологічна	Denzin (1978)	Використання двох або більше методологій /методів для дослідження певного явища
Міжметодна	Denzin (1978)	Використання двох або більше різних методологій (наприклад, кількісні та якісні дані / методи)
Внутрішньометодна	Denzin (1978)	Використання двох або більше схожих методів (до прикладу, двох форм джерел кількісних даних)
Одночасна	Morse (1991)	Одночасне використання двох або більше різних методологій /методів на етапі аналізу даних
Послідовна	Morse (1991)	Використання двох або більше методологій /методів незалежно, з наміром, щоб один метод доповнював інший
Одиниці аналізу	Kimchi, Polivka & Stevenson (1991)	Використання двох або більше різних типів статистичного аналізу
Міждисциплінарна	Janesick (1994)	Використання двох або більше різних типів дисциплін
Комунікації	Begley (1996)	Використання двох або більше типів комунікації (наприклад, вербальної та невербальної)
Концептуальна	Foster (1997)	Використання двох або більше точок зору як основи дослідження
Колаборативна	Tobin & Begley (2002)	Спільний дослідницький процес, у якому всі сторони мають однакові цілі

Слід зазначити, що нещодавно було виокремлено кілька інших типів триангуляції, хоча на сьогоднішній день вони залишаються відносно менш поширеними порівняно з п'ятьма типами, описаними вище. Це міждисциплінарна [14], комунікативні навички [8], концептуальна [12] та колаборативна [23] триангуляції, які було аргументовано вважати окремими типами. У таблиці 1 підсумовано різні типи триангуляції, визначені в літературі протягом останнього півстоліття [22].

З таблиці 1 помітно, що кілька названих типів триангуляції є функціонально синонімічними або, щонайменше, перетинаються. До прикладу, як триангуляція дослідників, так і міждисциплінарна триангуляція, вочевидь перетинаються, оскільки друга може бути досягнута ресурсами першої, тобто за участю кількох дослідників з різних галузей науки. Аналогічно, теоретична та концептуальна триангуляції, а також множинна та колаборативна можуть мати багато спільних засадничих постулатів.

Універсальною характеристикою всіх вищезазначених дослідницьких стратегій, як зазначають її автори, є те, що процес триангуляції відбувається переважно *після* вимірювання. Це вимагає інтеграції різних процесів діагностики після того, як дані зібрано (так звана *психометрична триангуляція*), що робить такі дослідження концептуально й організаційно складними і фінансово затратними, особливо коли йдеться про застосування триангуляції в практичних цілях, наприклад, у сфері надання соціальних послуг вразливим категоріям населення. На противагу триангуляції після вимірювання було запропоновано триангуляцію *до* вимірювання, названу *комунометрією* [22]. Комунометрична триангуляція має всі переваги, пов'язані з триангуляцією, оскільки зберігаються різні точки зору, але без додаткового часу, складності чи витрат на спроби триангуляції після проведення вимірювання. Цей різновид триангуляції базується на конститутивній теорії комунікації, за якою комунікація – це не стільки передача інформації, скільки створення спільного сенсу, себто конститутивний процес – групове ухвалення рішень міждисциплінарною командою дослідників [11].

Виклад основного матеріалу

З-поміж різних типів триангуляції у цій статті спиратимемося на її вужче розуміння, а

саме те, що прийняте в герменевтичних (якісних) дослідженнях. Зауважимо, що *обмежене розуміння не означає вужчого застосування*, оскільки такий тип триангуляції може як *передувати* використанню експериментально-діагностичних, кількісних методів; до прикладу, при розробці А.В. Фурманом нормативно-методологічної схеми наукового дослідження на проектному етапі його здійснення та її поетапного концептуального збагачення [7, с. 52] чи у більш ранній публікації автора [6]; так має відбуватися на етапі уточнення концептуальної моделі та оформлення категорійної матриці аксіопсихологічного проектування життєвих досягнень особистості *після* її апробації кількісними методами, як у І.А. Гуляс [1, с. 80].

Раніше співавторка цієї статті розкрила психологічний механізм, який дає змогу зблизити дедуктивний шлях дослідження (контекст підтвердження гіпотез, *обґрунтування* теорій кількісними, математико-статистичними методами) з індуктивним шляхом пізнання (контекст *відкриття* з переважанням якісних, герменевтичних методів) й отримати в результаті відповіді на питання «Чому?» (каузальна детермінація) і на питання «Для чого?» (телеологічна детермінація) відповідно [3, с. 502-513; 5].

Процедурно теоретична триангуляція ґрунтується на людській здатності до інтуїтивно-образного, цілісного, *метафоричного пізнання*. Саме завдяки метафоричному пізнанню дійсності уможливорюється *трансдукція* (перенесення схожих ознак, принципів функціонування, знаходження спільних сенсів тощо) як доповнення до індукції й дедукції, притаманних відповідно контекстам відкриття й обґрунтування. А оскільки психологічна герменевтика, впроваджувана шляхом теоретичної триангуляції, спрямована на пошук глибинних підстав людського буття (потреб, інтенцій, смислів), то її застосування як провідної епістемологічної технології знаменує собою аксіологічний поворот у психології.

У цьому зв'язку доречно навести зауваження Ж. Іюанда [13] про те, що триангуляція, котра використовується у якісних дослідженнях, стосується сприйняття цінностей, які впливають на поведінку, виявлення незадоволених потреб і таким чином стає дорожньою картою для наступного етапу кількісного аналізування. Втім, задля уникнення однобічної категоричності і відновлення справедливості, не зайве повторити: початкове застосування якісної ме-

тодології та пізніший перехід до використання кількісних методів – не єдиний дизайн психологічного дослідження. Можливий і зворотний порядок використання обох груп методів: перехід від кількісних методів до якісних, зокрема, з метою унаочнення типових психічних явищ. Багатообіцяючою стратегією є також одночасне застосування цих методів, хоч це і потребує використання значних організаційних, технічних і людських ресурсів.

Нижче наведено приклад теоретичної триангуляції, що дало змогу об'єднати у новому творчому синтезі конкуруючі, ортогональні рамки інтерпретації різноманітних феноменів життєздійснення людини. При цьому ми не відходили від засадничої настанови триангуляції, почерпнутої зі сфери її первісного застосування, яка гласить, що для досягнення бажаного результату необхідно скористатися щонайменше трьома методами: «Коли під час геодезії є бісекція, це запобігає неточностям вимірювального приладу або помилкам дослідника, що може призвести до обчислення неправильної точки. Тому використання третього виміру забезпечить точність перших двох вимірів, що й призведе до точного остаточного розрахунку» [25, с. 55]. Така процедура реалізації теоретичної триангуляції має вигляд діалектичного силогізму: *теза – антитеза – синтез (умовивід)*. Об'єднання тези й анти тези виводить на нову, більш повну істину, яка не є простою сумою двох попередніх етапів, а радше їхнім розвитком.

У **табл. 2** презентовано результати теоретичної триангуляції модусів і векторів життєздійснення особи, відправною одиницею для застосування якої слугував *цілісний хронотоп вісь буття-екзистенції людини у світі*. Докладну аргументацію можливості і доцільності виокремлення відзначених у цій таблиці феноменів наведено у публікаціях авторів цієї статті [2; 3, с. 570-579; 16].

Застосування теоретичної триангуляції у психологічних дослідженнях є водночас викликом та усвідомленою необхідністю попри те, що існує ризик бути звинуваченими в амбіції побудувати «теорію всього про все». З іншого боку, величезний масив знань, нагромаджених психологією, потребує їх системного впорядкування, а отже побудови «великих картин» реальності, які могли б умістити протилежні методологічні тенденції, суперечливі факти, зняти «конфлікт інтерпретацій».

Застосовуючи теоретичну триангуляцію, з'являється можливість збалансувати вплив так званої агентної причинності (А-причинності), яка ґрунтується на аксіомі, що люди як суб'єкти діють навмисно і що дослідники не можуть охопити весь спектр їхніх інтенцій [19]. Вдаючись до триангуляції в царині теоретичного конструювання, варто запобігати прояву упередженості і спокусі «монологічного авторитаризму», що веде до однобічної інтерпретації складних психічних явищ. Автори переконані, що саме такий підхід найбільше відповідає запитам епохи метамодерну, до яких належать методологічна толерантність і багато-методність, міждисциплінарність, емерджентність як ініціація (подолання суперечностей через пропозицію ширшої і сильнішої інтерпретаційної моделі чи дослідницької парадигми).

ВИСНОВКИ

1. Логіка розвитку психологічних досліджень закономірно приводить до питання про відповідність їх результатів дійсному стану речей (валідність), їх відтворюваність (надійність), а також про креативно-евристичну функцію таких досліджень. Відповідь на ці запитання пропонує новітня епістемологічна технологія триангуляції.

2. Розрізняють п'ять основних типів триангуляції у психологічних дослідженнях. Зокрема, триангуляція джерел даних передбачає задіяння до пізнання різних подій, часу, місць, обставин та людей для отримання унікальних фактів або виявлення закономірностей, тим самим підвищуючи довіру до результатів пошукування. Триангуляція дослідників передбачає участь кількох спостерігачів, кодувальників або аналітиків даних. Висновки з різних позицій дають змогу ширше осягнути досліджуване явище. Методологічна триангуляція полягає в тому, що для збору даних про один і той же феномен чи об'єкт використовується багато методів. Теоретична триангуляція припускає дослідження проблеми з одночасним її розглядом з декількох точок зору (теоретичний плюралізм). Множинна триангуляція проводиться в одній ситуації кількома дослідниками з різними теоретичними поглядами, які використовують різні методи і джерела даних. Для оптимізації ухвалення групових рішень з метою реалізації певного проєкту застосовується комуніметрична триангуляція.

Таблиця 2

Тріангуляційна модель модусів і векторів життєздійснення особи

Вектори життєздійснення	Темпорально-інтернальний модус хронотопу особи	Просторово-екстернальний модус хронотопу особи	Інтегральний модус хронотопу особи
Траєкторії розвитку особи	Індивідуація	Соціалізація	Самовизначення, життєвий вибір
Локус суб'єктності	Персоніфікація, аксіогенез	Персоналізація, культурогенез	Персоногенез
Спрямованість психічних функцій	Ендопсихіка, інтроверсія	Екзопсихіка, екстраверсія	Мезопсихіка, амбіверсія
Аксіологічний потенціал	Індивідуальні смисли; термінальні цінності; цінності ставлення	Соціальні цінності; інструментальні цінності; цінності творення	Генералізовані диспозиції; комплементарність мети і засобу; цінності переживання
Психічний апарат життєздійснення	Інтенції (хочу)	Потенції (можу)	Посіденції (вмію)
Джерела життєвого досвіду	Інтеріоризація, інтерналізація	Екстеріоризація, екстерналізація	Життєтворчість
Дискурсивні дії особистості	Осягнення і прийняття смислів	Знаходження і привласнення смислів	Конструювання й валідація смислів
Засоби розвитку	Виховання	Навчання	Становлення
Духовні прагнення	Щастя	Успіх	Пікові переживання
Спосіб детермінації	Ідентичність	Роль (зовні)	Пластичність
Образ Я	Я-ідеальне	Я-соціальне	Я-реальне
Життєвий світ	Внутрішній (простий-складний)	Зовнішній (легкий-важкий)	Гармонійний-дисгармонійний
Емоційний інтелект	Організмичне чуття	Емоційна компетентність	Поєднання чутливості і чуйності
Герменевтичні механізми	Розуміння	Інтерпретація	Герменевтичне коло
Психологічні механізми розуміння	Інтуїція, антиципація	Децентрація, рефлексія	Фасилітація, емпатія
Дискурсивні форми	Ментатив	Наратив	Тезаурус
Герменевтичні позиції особи	Спостерігач – Інсайдер	Епігон – Експерт	Читач – Автор
Детермінізм	Телеологічний	Каузальний	Взаємний
Організація особи	Субординація	Координація	Холізм
Час життя	Циклічний	Нелінійний	Смислова синхронізація подій

3. В епоху метамодерну зростає значення теоретико-герменевтичної тріангуляції як на початковому етапі психологічного дослідження, коли воно полягає в обґрунтуванні дедуктивної концептуальної моделі, так і на завершальному етапі, коли зібрано й опрацьовано емпіричні дані без попередньої впевненості в отриманні певного прогнозованого результату, тобто індуктивним шляхом. У цьому разі здійснюється узагальнення й систематизація зафіксованих фактів у спосіб конструювання концептуальної моделі розуміння і тлумачення предмета дослідження.

4. У результаті застосування теоретичної тріангуляції науковці отримують змогу головного бачення досліджуваного феномену шляхом взаємного доповнення есенціалістських та екзистенціалістських концепцій, експериментальної та герменевтичної стратегій, кількісних та якісних методів, каузальних і телеологічних детермінант різноманітних процесів життєздійснення особи чи соціальної активності людських спільнот [4].

5. Центальною проблемою теоретичної тріангуляції є вибір цілісної одиниці репрезентації досліджуваної реальності, здатної сумістити і взаємно доповнити її протилежні характеристики, тенденції розвитку тощо. Такий підхід, завдяки здатності людини до наочно-образного, головне – інтуїтивного, метафоричного мислення, дає змогу здійснити трансдукцію – на ділі поєднати індуктивний та дедуктивний шляхи пізнання, знімаючи цим діалектичну суперечність тези й антитези в новому творчому синтезі-умовиводі.

6. Прикладом одиниці (холону) теоретичної тріангуляції у психологічних дослідженнях може слугувати вибір хронотопу життєздійснення особи, який інтегрує у собі темпорально-інтернальний та просторово-екстернальний модули вісі буття-екзистенції людини, даючи змогу виокремити й об'єднати єдиною інтерпретаційною рамкою численні вектори розгляду досліджуваного феномену.

7. Перспективою подальших студій є розроблення, впровадження і верифікація схем, моделей і програм теоретичної тріангуляції щодо комплексного вивчення психічних феноменів різної складності. Це вимагає підвищення ваги якісних, герменевтичних методів, зокрема психолінгвістичних, тіснішої їх інтеграції з кількісними методами, які, на жаль, стали домінувати у психологічних дослідженнях, насамперед кваліфікаційних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуляє І.А. Категорійна матриця аксіопсихологічного проектування життєвих досягнень особистості. *Психологія і суспільство*. 2025. №1. С. 80-90. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.01.080>.
2. Карпенко Є.В. Емоційний інтелект у дискурсі життєздійснення особистості : монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 436 с.
3. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості: монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. С. 502-513, 570-579.
4. Карпенко З.С. Культурно-історичні моделі верифікації ефективності психотерапії. *Психологія і суспільство*. 2022. №2. С. 97-112. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.097>.
5. Карпенко З.С. Медіаторно-евристичний потенціал аксіопсихології особистості в сучасному методологічному дискурсі. *Психологія особистості*. 2013. №1(4). С. 68-77.
6. Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології: від мислевчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 6-50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.006>.
7. Фурман А.В. Методологічні оптики типів наукової раціональності: атрибути, параметри, підходи. *Психологія і суспільство*. 2025. № 1. С. 24-79. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.01.024>.
8. Begley C.M. Triangulation of communication skills in qualitative research instruments. *Journal of Advanced Nursing*. 1996. №24(4). P. 688-693.
9. Campbell D.T. & Fiske, D.W. (1959). Convergent and discriminant validation by the multi-trait-multi-method matrix. *Psychological Bulletin*. 1959. №56. P. 81-105.
10. Denzin N.K. The research act: A theoretical introduction to sociological methods. New York: McGraw-Hill, 1978. 370 p.
11. Deetz S.A. Future of the discipline: The challenges, the research, and the social contribution. In: S. A. Deetz (Ed.), *Communication yearbook*. 1994. №17. P. 565-600.
12. Foster R.L. Addressing epistemological and practical issues in multimethod research: A procedure for conceptual triangulation. *Advances in Nursing Research*. 1997. №20 (2). P. 1-12.
13. Iyanda J. The Power of Research Triangulation. 2021. URL: <https://www.researchgate.net/publication/350157092>
14. Janesick V.J. *The dance of qualitative research design: Metaphor, methodology, and meaning*. In: N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1994. P. 209-219.
15. Johnson B. & Onwuegbuzie A. Mixed methods research: a research pa-ra-digm whose time has come. *Educational Researcher*. 2004. № 7. P. 14-26.
16. Karpenko Z. & Karpenko Ye. The value-target factors of future journalists' life-creation, *Journal of Education Culture and Society*. 2021. №1. P. 86-99.
17. Kimchi J., Polivka B. & Stevenson J.S. Triangulation: Operational definitions. *Nursing Research*. 1991. №40 (6). P. 364-366.
18. Lacey H. Is Science Value Free?: Values And Scientific Understanding. 1999. URL: https://works.swarthmore.edu/facphilosophy/?utm_source=works.swarthmore.edu%2Ffacphilosophy%2F86&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages

19. Mertens D. and S. Triangulation and Mixed Methods Research: Provocative Positions. *Journal of Mixed Methods Research*. 2012. №6 (2). P. 75-79.

20. Morse J. Approaches to qualitative-quantitative methodological triangulation. *Nursing Research*. 1991. №40. P. 120-123.

21. Oppermann M. Triangulation – a methodological discussion. *Journal of Travel Research*. 2000. №2 (2). P. 141-145.

22. Obeid N. & Lyons J.S. Pre-Measurement Triangulation: Considerations for Program Evaluation in Human Service Enterprises. *The Canadian Journal of Program Evaluation*. 2023. Vol. 25, №2. P. 59-82.

23. Tobin G.A. & Begley C.M. Triangulation as a method of inquiry. *Journal of Critical Inquiry into Curriculum and Instruction*. 2002. №3 (3). P. 7-11.

24. Thurmond V.A. The point of triangulation. *Journal of Nursing Scholarship*. 2001. №33 (3). P. 253-258.

25. Vivek K., Nanthagopa Yo. & Piriyatharshan S. Beyond methodology: Theoretical foundations of triangulation in qualitative and multi-method research: A literature review. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*. 2023. №29 (2). P. 53-62.

26. Webb E.J., Campbell D.T., Schwartz R.D. & Sechrest, L. *Unobtrusive measures: Non-reactive research in the social sciences*. Chicago, IL: Rand McNally, 1966. 225 p.

REFERENCES

1. Hulyas, I.A. (2025). Katehoriyna matrytsya aksiopsykholohichnoho proyektuvannya zhyttyevykh dosyahnenn osobystosti [Categorical matrix of axiological psychological projection of a person's life achievements]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 80-90 [in Ukrainian].

2. Karpenko, Ye. (2020). Emotsiynny intelekt u dyskursi zhyt'tyetzdiysnennya osobystosti : monohrafiia [Emotional intelligence in the discourse of individual life: monograph]. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].

3. Karpenko, Z. (2018). Aksiolohichna psykhologhiya osobystosti: monohrafiia [Axiological psychology of personality: monograph]. 2-e vyd., pererob., dopovn. Ivano-Frankivsk: DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylya Stefanyka», 502-513, 570-579 [in Ukrainian].

4. Karpenko, Z.S. (2022). Kultumo-istorychni modeli verifikatsiyi efektyvnosti psykhoterapii [Cultural and historical models of verification of the effectiveness of psychotherapy]. *Psykhologhiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 97-112 [in Ukrainian].

5. Karpenko, Z.S. (2013). Mediatorno-evrystychny potentsial aksiopsykholohiyi osobystosti v suchasnomu metodolohichnomu dyskursi [The mediator-heuristic potential of the axiopsychology of personality in modern methodological discourse]. *Psykhologhiia osobystosti – Psychology of Personality*, 1 (4), 68-77 [in Ukrainian].

6. Furman, A.V. (2020). Katehoriyna matrytsya vitakulturnoi metodolohii: vid mysl'evchynennya do kanonu [Categorical matrix of vitacultural methodology: from thought-action to canon]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 13-51 [in Ukrainian].

7. Furman, A.V. (2025). Metodolohichni optyky typiv naukovo-yi ratsionalnosti: atrybuty, parametry, pidkhody [Methodological optics of types of scientific rationality: attributes, parameters, approaches]. *Psykhologhiia i suspilstvo*

– *Psychology and society*, 1, 24-79 [in Ukrainian].

8. Begley, C.M. (1996). Triangulation of communication skills in qualitative research instruments. *Journal of Advanced Nursing*, 24 (4), 688-693 [in English].

9. Campbell, D.T. & Fiske, D.W. (1959). Convergent and discriminant validation by the multi-trait-multi-method matrix. *Psychological Bulletin*, 56, 81-105 [in English].

10. Denzin, N.K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. New York: McGraw-Hill [in English].

11. Deetz, S.A. (1994). Future of the discipline: The challenges, the research, and the social contribution. In: S. A. Deetz (Ed.), *Communication yearbook*, 17, 565-600. Thousand Oaks, CA: Sage [in English].

12. Foster, R.L. (1997). Addressing epistemological and practical issues in multimethod research: A procedure for conceptual triangulation. *Advances in Nursing Research*, 20(2), 1-12 [in English].

13. Iyanda, J. (2021). The Power of Research Triangulation. <https://researchgate.net/publication/350157092> [in English].

14. Janesick, V.J. (1994). *The dance of qualitative research design: Metaphor, methodology, and meaning*. In: N.K. Denzin, & Y.S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research*, 209-219. Thousand Oaks, CA: Sage [in English].

15. Johnson, B. & Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: a research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 7, 14-26 [in English].

16. Karpenko, Z. & Karpenko, Ye. (2021). The value-target factors of future journalists' life-creation. *Journal of Education Culture and Society*, 1, 86-99 [in English].

17. Kimchi, J., Polivka, B. & Stevenson, J.S. (1991). Triangulation: Operational definitions. *Nursing Research*, 40(6), 364-366 [in English].

18. Lacey, H. (1999). Is Science Value Free?: Values And Scientific Understanding. https://works.swarthmore.edu/fac-philosophy/?utm_source=works.swarthmore.edu%2Ffac-philosophy%2F86&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages [in English].

19. Mertens, D. and S. (2012). Triangulation and Mixed Methods Research: Provocative Positions. *Journal of Mixed Methods Research*, 6(2), 75-79 [in English].

20. Morse, J. (1991). Approaches to qualitative-quantitative methodological triangulation. *Nursing Research*, 40, 120-123 [in English].

21. Oppermann, M. (2000). Triangulation – a methodological discussion. *Journal of Travel Research*, 2(2), 141-145 [in English].

22. Obeid, N. & Lyons, J.S. Pre-Measurement Triangulation: Considerations for Program Evaluation in Human Service Enterprises. *The Canadian Journal of Program Evaluation*, 25 (2), 59-82 [in English].

23. Tobin, G.A. & Begley, C.M. (2002). Triangulation as a method of inquiry. *Journal of Critical Inquiry into Curriculum and Instruction*, 3 (3), 7-11 [in English].

24. Thurmond, V.A. (2001). The point of triangulation. *Journal of Nursing Scholarship*, 33 (3), 253-258 [in English].

25. Vivek, K., Nanthagopa, Yo. & Piriyatharshan, S. (2023). Beyond methodology: Theoretical foundations of triangulation in qualitative and multi-method research: A literature review. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*, 29 (2), 53-62 [in English].

26. Webb, E.J., Campbell, D.T., Schwartz, R.D. & Sechrest, L. (1966). *Unobtrusive measures: Non-reactive research in the social sciences*. Chicago, IL: Rand McNally [in English].

АНОТАЦІЯ

КАРПЕНКО Зіновія Степанівна, КАРПЕНКО Євген Володимирович.

Теоретична триангуляція у психологічних дослідженнях як епістемологічна технологія.

Актуальність обґрунтування теоретичної триангуляції як різновиду дослідницької стратегії зумовлена необхідністю модернізації епістемологічних технологій в епоху метамодерну. З-поміж п'яти найпоширеніших типів триангуляції – даних, дослідників, методологічної, теоретичної та множинної – теоретична триангуляція відіграє ключову роль на етапі моделювання предмета дослідження, а відтак його концептуального конструювання з наступною емпіричною верифікацією експериментально-діагностичними (кількісними) методами. Такий спосіб теоретичної триангуляції репрезентує дедуктивний шлях пізнання і знаходження причинно-наслідкових (каузальних) залежностей. Їх суть полягає у зближенні через взаємне доповнення ортогональних концепцій з метою вироблення певної об'єднавчої епістемологічної платформи, на якій ці концепції будуть символізувати різні полюси розгляду і пояснення досліджуваного феномену. В разі реалізації індуктивного шляху пізнання теоретична триангуляція виявляється в узагальненні й систематизації різноманітних, навіть взаємно виключних фактів, знаходження характерних тенденцій функціонування аналізованого явища й, нарешті, формування нової інтерпретаційної рамки для подальшого вивчення конкретного психологічного феномену. Таким чином психолог-дослідник відкриває цільові (телеологічні) детермінанти поведінки особи. Обидва шляхи пізнання потребують копіткої роботи з науковими текстами, фахових герменевтичних студій, часто з використанням психолінгвістичних методів. Психологічним механізмом, який забезпечує успіх теоретичної триангуляції, є розвинута здатність науковця до синтетичного, інтуїтивного й метафоричного мислення, що дозволяє здійснити трансдукцію – знаходження доступних наочних аналогів досліджуваних об'єктів. У кінцевому підсумку це веде до розуміння як каузальних, так і телеологічних зв'язків. У статті наведено приклад застосування теоретичної триангуляції для широкомасштабного представлення модусів і векторів життєздійснення особи на базі холистичної одиниці – хронотопу.

Ключові слова: *триангуляція, теоретична триангуляція, епістемологічна технологія, каузальний детермінізм, телеологічний детермінізм, індукція, дедукція, трансдукція, метафоричне пізнання, психологічна герменевтика, метамодернізм, хронотоп, життєздійснення особи.*

ANNOTATION

Zinoviia KARPENKO, Yevhen KARPENKO.

Theoretical triangulation in psychological research as an epistemological technology.

The relevance of presenting theoretical triangulation as a type of research strategy arises from the need to modernize epistemological technologies in the era of Metamodernity. Among the five most common types of triangulation – data, researcher, methodological, theoretical, and multiple – theoretical triangulation plays a key role at the stage of modeling the subject of research and then its conceptual construction with subsequent empirical verification by experimental and diagnostic (quantitative) methods. This method of theoretical triangulation represents a deductive path of cognition and finding cause-and-effect (causal) dependencies. The essence of this type of triangulation lies in the rapprochement and mutual complementarity of orthogonal concepts in order to develop a certain unifying epistemological platform on which these concepts will symbolize different poles of consideration and explanation of the phenomenon under study. In the case of the implementation of the inductive path of cognition, theoretical triangulation consists in generalizing and systematizing heterogeneous, even mutually exclusive facts, finding characteristic tendencies of the functioning of the studied phenomenon, and, finally, forming a new interpretative framework for further study of the phenomenon. Thus, the research psychologist discovers the target (teleological) determinants of the individual's behavior. Both paths of cognition require painstaking work with scientific texts and professional hermeneutic studies, often using psycholinguistic methods. The psychological mechanism that ensures the success of theoretical triangulation is a developed ability for synthetic, intuitive, and metaphorical thinking, which allows for transduction – finding accessible visual analogues of the studied objects. Ultimately, this leads to an understanding of both causal and teleological relationships. The article provides an example of the application of theoretical triangulation for a large-scale representation of the modes and vectors of a person's life on the basis of a holistic unit – the chronotope.

Keywords: *triangulation, theoretical triangulation, epistemological technology, causal determinism, teleological determinism, induction, deduction, transduction, metaphorical cognition, psychological hermeneutics, metamodernism, chronotope, personal life realization.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Інса ГУЛЯС,
д. психол. н., проф. Анатолій А. ФУРМАН.**

**Надійшла до редакції 12.06.2025.
Підписана до друку 21.06.2025.**

Бібліографічний опис для цитування:

Карпенко З.С., Карпенко Є.В. Теоретична триангуляція у психологічних дослідженнях як епістемологічна технологія. *Психологія і суспільство*. 2025. № 2. С. 46-54.

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.02.046>